

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

VIJOLETA HERMAN KAURIĆ, KRHOTINE POVIJESTI PAKRACA, POVIJEST NASELJA OD PRAPOVIJESTI DO 1918., HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST, PODRUŽNICA ZA POVIJEST SLAVONIJE, SRIJEMA I BARANJE U SLAVONSKOM BRODU, SLAVONSKI BROD, 2004., STR 1-386

U našoj historiografiji nema mnogo dobro napisanih i od politike oslobođenih monografija mjesta. Jedna takva knjiga je "Krhotine povijesti Pakraca". Iako naslovom podsjeća na knjigu Željke Čorak, ipak ova knjiga nema gotovo ništa zajedničkog sa spomenutim naslovom izuzev želje da što bolje i iskrenije prikaže povijest rodnog mjesta, pa je ovaj tekst i nastao kao diplomski rad 1997., bivajući doraden i objavljen pet godina kasnije u obliku ove knjige. Koristeći gotovo pet stotina naslova knjiga i članaka, iskazano u 1980. bilježaka, autorica je uspjela napisati izvanredno djelo koje mora zadovoljiti svakog javnog radnika bez obzira da li je povjesničar, liječnik, agronom ili učitelj.

Izuzevši uvod i sažetak, te priloge knjiga je podijeljena u osam prilično uravnoteženih poglavlja ako se pogledaju stranice. Ta su poglavlja zasnovana na upravno-političkim promjenama, ali naslov svakog poglavlja vezan uz instituciju koja je dominirala životom izuzev zadnjeg kada se građanstvo bori s obitelji Janković za supremaciju nad pakračkim područjem.

Gotovo kao da je završila arheološki studij autorica se osvrće na pretpovijesna nalazišta, uključujući Brekinsku s nalazima Vučedolske kulture, te na dva legionarska grobna spomenika iz rimskog vremena u Brusniku i Kusonjama, što možda ukazuje na postojanje vojnog logora. Autorica ujedno ukazuje da još nije posve utvrđen pravac rimske ceste od Murse do Siscie.

Razdoblje do prodora Osmanlija otvara niz nepoznanica kao da li su vlasnici Parkaca bili templari i ivanovci ili je možda pripadao plemićkim porodicama. Posve je sigurno samo da je bio kovnica novca od 1256. do 1260. (camera de Pubruch) u kojoj su kovani slavonski banovci. Samo ova činjenica daje Pakracu mnogo veći značaj nego što ga ima u našoj historiografiji. Krajem 12 stoljeća izgrađena je u Pakracu kamena tvrđava koju je još vidio osmanlijski putopisac Evlije Čelebi sredinom 17. stoljeća, ali ne i slikar Radovan Devlić koji je s dosta mašte rekonstruirao njen izgled u obliku peterokuta. U 14. stoljeću Pakrac kao posjed Ivanovaca potpada pod Vranski priorat. Uz vrlo problematično i još uvijek nedovoljno istraženu povijest druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća autorica otvara pitanje lokacije Čakovca kojega smješta pored Dragovića a koji se i danas zove Čaklovac. U razdoblju dvovlašća opet mnogo neriješenih problema. U borbama Ferdinanda Habsbukškog i Ivana Zapolje stradalo je i područje Pakraca a Ivan Taši je ustupio posjed Pakrac Nikoli Zrinskom a braća Ivan i Nikola Zrinski su bili posljednji svjetovni upravitelji prioratskih imanja a kralj Ferdinand je 18. siječnja 1541. darovao prioratska imanja Zrinskima.

Zahvaljujući istraživanjima Nenada Moačanina danas znamo da položaj raje pod Osmanlijama u našim zemljama i nije bio tako loš kako se to nekoć smatralo. Autorica je prikazala na tridesetak strana to vrijeme. Osmanlije su osvojile Pakrac u rujnu 1544. i ostao je od njihovom vlašću sve do 1691. Postao je sjedište pograničnog sandžaka prema Hrvatskoj i sjedište vojne, sudbene i civilne uprave šireg područja.

Poslije odlaska Osmanlija započeo je proces uspostave civilne vlasti i na području Pakraca, s tom razlikom da je ovdje nastojanje da se učvrsti unijatstvo završilo time da je Pakrac postao sjedište srpske pravoslavne Eparhije pakračke, što je u znatnoj mjeri odredilo razvoj mjesta. Kao i na drugim područjima i ovdje Komora daruje zemlju određenom veleposjedniku, pa je Pakrac dobio dvorski savjetnik i kancelar Zlatnog runa Johann Theodor barun v. Ims, a vlasnici pakračkog veleposjeda postaju zatim obitelj baruna Trenk i Mihajlo barun Šandor de Slavnic. G. 1736. načinjen je prvi popis stanovništva te je tada popisano 27 trgovaca i 90 obrtnika, a na području vlastelinstva bilo je 60 vodenica. Najrazvijenija privredna grana bila je stočarstvo. U doba Imsa sagrađen je prema mišljenju autorice i dvorski sklop, a ona misli da Imsu pripada i zasluga za osnivanje prve škole u Pakracu. U tom vremenu podižu se zgrade po kojima je Pakrac prepoznatljiv, a potiče se i obrt i trgovina. U ovom poglavlju opisana je prema Slavku Gavriloviću i trgovina s osmanskim podanicima ističući da je 1725. zabranjeno turskim trgovcima prodaju na malo izvan sajмова i prodaju robe proizvedene u Monarhiji, na što su se ovi trgovci počeli udruživati s domaćim trgovcima. Pod barunom Imsom započinju pobune stanovništva protiv feudalčevih zloupotreba i nepridržavanja Karlovog urbara od 1737. godine. Osobiti je otpor pružalo stanovništvo uvođenju radne rente. Autorica pokušava utvrditi kada je vlastelinstvo Pakrac došlo u vlasništvo obitelji Trenk. 1737. umrla je od kuge žena baruna Trenka sa četiri djece. Novi dvor u Pakracu sagrađen je vjerojatno dok je veleposjed bio u vlasništvu baruna Franje Trenka, a na temelju analogije s Pleternicom. Pakrac je ušao 1745. u Požešku županiju, ali je županija bila podijeljena na požeški i pakrački kotar s time da je pakrački kotar obuhvaćao vlastelinstva Pakrac, Podborje, Sirač i Kutinu. Županijska uprava uvodila se s velikim poteškoćama iako je novi popis dao točne podatke inventure materijalnog stanja. Carica Marija Terezija poklonila je 1751. vlastelinstvo Mihajlu Šandoru de Slavnicu koji je pogodovao useljavanju turskih trgovaca odnosno cincarskih i obrtnika iz Makedonije, a vrlo detaljni prikaz tog procesa upućuje i na prvi ugovor o slobodnoj trgovini između trgovaa i baruna de Slavnic što je usmjerilo naseljavanje pravoslavnih trgovaca u Pakracu, jer je Požega zabranila doseljavanje pravoslavnog stanovništva u svoj grad i okolicu. Primjena Marijaterezijanskog urbara važna je i zbog donošenja šumskog reda 1755. godine koji je zabranio slobodno haraćenje šuma, koje su tako očuvane za slijedećeg vlasnika pakračkog vlastelinstva - grofove Janković.

Antun grof Janković kupio je vlastelinstvo Pakrac 1760. godine. Pakrac se u stoljetnom vlasništvu obitelji Janković uspješno razvija i postaje gospodarsko sjedište velikog veleposjeda koje je obuhvaćalo 65 sela i tri buduća trgovišta. Poljoprivredna proizvodnja je osuvremenjena, a obogaćena obitelj Janković obilno donira crkve obaju vjera, škole, ali se mnogo truda i novca ulaže i u gradnju gospodarskih objekata, te je na majuru podignut veliki broj zidanih zgrada za uskladištenje i preradu poljoprivrednih proizvoda. Grof se savjetuje s mađarskim stručnjacima, te se unosi najmodernija tehnologija onog vremena, a posebna pažnja posvećuje se i hortikulturi. Janković je bio posebno zainteresiran za svilarstvo. Gospodarski sklop vlastelinstva nadopunjavao je spahijski podrum s izvrsnim vinima.

Pakrac 5. kolovoza 1796. dobiva status trgovišta s pravom održavanja četiri velika godišnja sajma pored tjednih sajmovima što sve povećava značaj Pakraca kao trgovačkog središta. Pravo održavanja godišnjih sajmovina dobila je prije Pakraca samo Požega zajedno sa statusom slobodnoga kraljevskoga grada. Hvale vrijedne podatke autorica donosi o trgovcima i njihovoj imovini te robu kojom su se bavili. Autorica misli da je veliki problem u razvoju trgovišta Pakrac bilo razbojništvo. Putovati i trgovati bilo je opasno. G. 1781 Pakrac dobiva i poštu koja pripada organizaciji požeškog ljekarnika Pavla Thalera. Gradnja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije trajala je od 1761. do 1763. a prilaz do nje stepeništem od 58 stepenica ukazuje da je bila zamišljena kao proštenišna crkva, poput Molva u Podravini. Crkva je zapaljena u rujnu 1991. od

pobunjenih Srba ali se obnavlja. Episkopska crkva Sv. Trojice započeta je 1757. ali se gradila dugo vremena i 1896. je obnovljena po nalogu Izidora Kršnjavog. U Pakracu je djelovala i bogoslovna škola. Autorica je u ovo poglavlje ugradila i povijest kupališta Lipik, a nije zaobišla ni strahovita pustošenja koja su oštetila ovo lijepo mjesto u Domovinskom ratu iako bi ta tema pripadala novoj knjizi o Pakracu u 20. stoljeću. Autorica piše i o lipičkoj ergeli. Bolnica za kužne bolesti počela je djelovati tijekom 1790. kada su s europskih ratišta počeli pristizati ranjenici. Autorica ima posebni afinitet za zdravstvo, pa je 2002. i magistrirala radnjom o radu pakračke bolnice za vrijeme Prvoga svjetskog rata, a i svoju doktorsku radnju usmjerila je istraživanju humanitarnih dobrotvornih društava. Za vrijeme napoleonskih ratova Jankovićeви čitavo svoje dobro stavljaju u njihovu funkciju, te autorica detaljno iskazuje broj vojnika, hrane i ostalo što je Pakrac uložio u ovaj rat usprkos velikih gospodarskih teškoća. Uslijed podbačaja žetve 1802. stigla je u Pakrac ispomoć u hrani iz državnih skladišta u Ugarskoj te je hrana dijeljena narodu. Savjetnik Ugarske dvorske kancelarije Johann von Chaplovich dao je 1812. detaljni opis Pakraca i života njegovih stanovnika, te je ove podatke i opise autorica detaljno prenijela u svoju vrijednu monografiju. Stanovao je u episkopskom dvoru jer je požar nešto prije toga opustošio i vlastelinstvo ali i eparhiju, te navodi da je tada Pakrac imao oko 230 kuća s oko tisuću stanovnika.

Prvi Židovi u Pakracu spominju se 1794. i onda ponovno 1817. godine. Opis velike seljačke bune 1815. i 1816. dan je prema istraživanjima Gavrilovića. Seljaci nisu htjeli raditi na vlastelinstvu i seljaci nekih sela traže preseljenje. Napeti odnosi između kmetova i vlastelina trajali su dugo vremena, ali bi trebalo istražiti i odnos kmetova katolika prema vlastelinstvu. Svakako da su ovi potonji bili siromašniji i zato uporniji. Beč je čak smijenio posebnog kraljevskog povjerenika za smirenje bune na imanju grofa Izidora Jankovića Adamovića. Novi povjerenik bio je Josip Kušević, zagrebački protonotar i prisjednik Banskog stola u Zagrebu. Kušević je istražio uzroke bune i presudio da je grof u mnogome kriv za bunu. Sudski postupak protiv grofa vođen je 1816. godine. Autorica je prva unijela ovu bunu u historiografiju, jer Julije Kempf i Đuro Szabo ju ne spominju. Vijoleta Hermann Kaurić je istražila i povijest mješovitog ceha pakračkih obrtnika koji je osnovan 1814. godine, dakle relativno kasno s obzirom na cehove u drugim mjestima, što su kočili trgovci. Ukidanje feudalizma i 1848. obrađeni su vrlo detaljno kao i vrijeme poslije toga, koje baš i nije išlo u prilog feudalcima odnosno vlastelinima, koji su bili jače vezani uz Mađarsku. Opisani su svi aspekti problema gospodarenja u tom razdoblju.

Razloge zašto je vlastelinstvo Pakrac prodano 1861. autorica nije dovoljno istražila iako je navela više razloga predlažući dalja istraživanja ove zadnje etape Jankovićevog gospodarenja u Pakracu, koje se odlikuje i jakim humanitarnim i kulturnim radom. Janković preseljava u Austriju, a Pakrac gubi jedan dio svog identiteta. Stari grad je prodan Srpskoj pravoslavnoj općini i možda upravo u odnosu lokalnog stanovništva prema Mađaronu Jankoviću treba tražiti razlog prodaje ovog vlastelinstva pri čemu je obitelj Janković zadržala Daruvar i posjede uz Dravu. G. 1885. Pakrac je spojen željezničkom prugom s Viroviticom, odnosno Barczom što omogućava dalji intenzivni izvoz drvne mase. Jača i imigracija, a u Pakracu se dižu pilana i ciglana te osnivaju prve štedionice. Mjesto se elektrificira, a izgrađuje se i kanalizacija te nove školske zgrade. Gradi se i velika zemaljska bolnica. Obrt postaje glavna snaga trgovišta koje ima čak dva hotela (hotel Pakrac i hotel Pollak). Izgradila se sinagoga koja je potpuno srušena 1941. godine. G. 1878. je sagrađena nova škola a postoji i učiteljska škola. Budući da je to vrijeme intenzivnog djelovanja političkih stranaka, autorica je obradila i ove stranke koristeći istraživanja S. Matkovića i N. Rumenjak, a veću pažnju posvetila je i zanimljivom i bogatom društvenom.

Prvi svjetski rat je znatno utjecao na stanovništvo koje se je počelo dijeliti po vjeri, što je uzrok mnogih problema u međuratnom razdoblju. Posebnu pažnju posvetila je radu i razvoju

pakračke bolnice a manje životu stanovništva za vrijeme Prvoga svjetskog rata, što dakako upućuje na dalja istraživanja.

Knjiga je opremljena vrlo dobro izabranim slikama pa svaki čitatelj može sam stvoriti svoj zaključak o bogatstvu Pakraca koji ima i mnogo umjetničkih i kulturnih vrijednosti. Već u predgovoru autorica je navela poteškoće pisanja lokalne povijesti, pogotovo stoga što je malo pouzdanih podataka. Mislim da treba usvojiti njezino mišljenje da je knjiga prepuna nepoznanica i neistraženih područja koja nadilaze okvire lokalne povijesti, te da se istraživanjem malih sredina često dobiju podaci koji bacaju novo svjetlo na već uvriježene stavove o pojedinim razdobljima hrvatske povijesti. No upravo svjesnost tog stanja potvrđuje vrijednost autorice i njenog rada. Vjerojatno ni do kraja života ne će riješiti određene probleme, pa možemo reći da je i povijest slična arheologiji u kojoj svaki novi nalaz može poremetiti važeću kronologiju. No isto tako svaki novi nalaz predstavlja jedan pomak bliže k istini uz uvjet da nastojimo pisati što objektivnije bez obzira na interese pojedinih grupa. Dokle ne izradimo povijesti pojedinih mjesta i regija ne možemo napisati niti pravu i dobru sintezu povijesti Hrvatske koja je doista šahovnica povijesnih zbivanja i ljudi koji su se u različitim povijesnim razdobljima različito i ponašali radi vlastitog interesa, ali i interesa grupe kojoj su u to vrijeme pripadali.

Monografija zaslužuje najveće priznanje i zadivljuje da prvi rad jednog mladog povjesničara ima takav domet i bogatstvo sadržaja. Kada bi barem imali više takvih istraživača koji se znaju služiti svim povijesnim sredstvima i koji imaju potrebnu energiju za ovakav rad. Bilo bi potrebno da svako mjesto u Hrvatskoj dobije sličnu monografiju za sve svoje stanovnike, a koja ne bi bilo u službi politike već u službi stvaranja plana za njegov razvoj i bolju budućnost. No bilo bi potrebno na isti način obraditi i vrijeme od 1918. do danas, odnosno prikazati kontroverze koje su razdirale to područje i uočiti njihove uzroke i tragične posljedice.

Mira Kolar-Dimitrijević

KRUNOSLAV PINTUR. UZGOJ SITNE DIVLJAČI. VELEUČILIŠTE U KARLOVCU, KARLOVAC, TRAVANJ 2010.

Pred nama je knjiga koja vrijedi posebnu čitateljevu pažnju – čak i ako čitatelj ne dolazi iz užeg kruga zainteresiranih za lovačku tematiku – iz najmanje tri razloga. Prvo, riječ je o djelu nastalom na temelju višegodišnjih autorovih znanstvenih istraživanja i akademskog nastavnog rada na predmetnom području. Drugo, riječ je mlađem autoru, pa samim time i svježem pristupu problematici o kojoj kod nas nema mnogo publikacija monografskog tipa, osobito ne onih akademske razine. Treće, riječ je publikaciji koja je zamišljena kao nastavno pomagalo – iako primarno kao visokoškolski udžbenik, a slijedom događanja i sveučilišni udžbenik – pa je stoga sadržajno i metodološki prilagođena široj publici različite razine poznavanja predmeta. Čini se da je i ovo troje dovoljan razlog za čitanje ove knjige, čak i za osporavatelje lova kao i privredne djelatnosti.

Ovaj se prikaz, zbog kratkoće i specifične profesionalne i stručne usječenosti djela, mora ograničiti na dvije osnovne odrednice. Prva je izlaganja sadržaja djela pod vidom kvalitete nastavne građe, a druga, osvjetljavanje lova kao djelatnog mehanizma očuvanja prirode. Čini se važnim naznačiti da ove dvije karakteristike snažno obilježavaju spomenuto djelo, pa samim time i jasno izbijaju u prvi plan ovog prikaza.